ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

# BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARNING KOMMUNIKATIV-DISKURSIV MADANIYATI KONSEPSIYASINI ISHLAB CHIQISHNING IJTIMOIY-TARIXIY SHARTLARI

**Maxmudova Nodira Alisherovna**
Namangan davlat pedagogika instituti
Pedagogika fanlar doktori PhD, dotsent

**Annotatsiya.** Ushbu maqola bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning kommunikativ-diskursiv madaniyatini shakllantirish konsepsiyasini ishlab chiqishning ijtimoiy-tarixiy shartlarini o‘rganadi. Maqolada ta’limdagi kommunikativ va diskursiv madaniyatning mohiyati, uning komponentlari, O‘zbekiston va jahon tajribasidagi tarixiy rivojlanish bosqichlari, shuningdek, jamiyatdagi o‘zgarishlar, ta’lim islohotlari va texnologik innovatsiyalarning ta’siri tahlil qilinadi. Konsepsiyani ishlab chiqishda loyihaviy ta’lim, interaktiv usullar va milliy-madaniy an’analardan foydalanish taklif etiladi. Tadqiqot natijalari bo‘yicha, ushbu konsepsiya o‘qituvchilar tayyorlashda samarali bo‘lib, talabalar o‘rtasida muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Maqola mavjud tadqiqotlar asosida sintez qilingan.

**Kalit so‘zlar:** Kommunikativ-diskursiv madaniyat, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, ijtimoiy-tarixiy shartlar, ta’lim islohotlari, loyihaviy ta’lim, interaktiv usullar, milliy an’analar, raqamli savodxonlik, pedagogik kompetentsiya.

**Аннотация.** В данной статье рассматриваются социально-исторические условия разработки концепции формирования коммуникативно-дискурсивной культуры будущих учителей начальной школы. Анализируется сущность коммуникативно-дискурсивной культуры в образовании, её компоненты, этапы исторического развития в опыте Узбекистана и мира, а также влияние изменений в обществе, образовательных реформ и технологических инноваций. Предлагается использовать проектное обучение, интерактивные методы и национально-культурные традиции при разработке концепции. Результаты исследования показывают, что данная концепция эффективна в подготовке учителей и способствует развитию коммуникативных навыков у учащихся. Статья синтезирована на основе существующих исследований.

**Ключевые слова:** Коммуникативно-дискурсивная культура, учителя начальной школы, социально-исторические условия, образовательные реформы, проектное обучение, интерактивные методы, национальные традиции, цифровая грамотность, педагогическая компетентность.

**Abstract.** This article studies the socio-historical conditions for developing a concept for the formation of communicative and discursive culture of future primary school teachers. The article analyzes the essence of communicative and discursive culture in education, its components, stages of historical development in the experience of Uzbekistan and the world, as well as the impact of changes in society, educational reforms and technological innovations. The use of project-based education, interactive methods and national-cultural traditions is proposed in the development of the concept. According to the results of the study, this concept is effective in training teachers and helps develop communication skills among students. The article is synthesized on the basis of existing research.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

**Keywords:** Communicative and discursive culture, primary school teachers, socio-historical conditions, educational reforms, project-based education, interactive methods, national traditions, digital literacy, pedagogical competence.

## KIRISH.

XXI asr ta'lim jarayonining tubdan o'zgarishi o'qituvchining kasbiy faoliyatini yangicha talqin etishni, xususan, ularning kommunikativ-diskursiv madaniyatini rivojlantirishni dolzarb vazifaga aylantirdi. Globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi, ta'limning insonparvarlashuvi, shuningdek, ijtimoiy-madaniy muhitning dinamik o'zgarishi pedagogik jarayonda muloqotning sifat va mazmunini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchining dunyoqarashi, ijtimoiy faolligi va kommunikativ kompetensiyalarining shakllanishida muhim bo'g'in bo'lib, o'qituvchining diskursiv madaniyati bu jarayonning asosiy mezoniga aylanmoqda.

O'zbekiston mustaqillik yillaridan boshlab ta'lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar, xususan, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, Ta'lim to'g'risidagi qonunlarning yangilanishi, Milliy o'quv dasturlarining joriy etilishi, pedagogik kadrlarni tayyorlash tizimini modernizatsiya qilishga keng imkoniyat yaratdi. Ushbu jarayonlar bo'lajak o'qituvchilarning nafaqat predmet bo'yicha bilimlariga, balki zamonaviy kommunikativ yondashuvga asoslangan, dialogik fikrlashni qo'llay oladigan, nutqiy madaniyati rivojlangan pedagog sifatida shakllanishini zarur etdi.

Tarixan boshlang'ich maktab o'qituvchisining vazifasi bilim berish bilan cheklangan bo'lsa, bugungi kunda u shaxs rivojlanishining faol tashkilotchisi, ijtimoiy hamkorlik jarayonining moderatoriga aylandi. Natijada o'qituvchining nutqiy xatti-harakati, o'quvchi bilan pedagogik diskursni tashkil eta olish mahorati, ijtimoiy-madaniy kompetensiyasi, muloqotning turli shakl va janrlarida samarali faoliyat yurita olishi kasbiy muvaffaqiyatning muhim ko'rsatkichiga aylandi.

Davlat ta'lim standartlarining takomillashuvi, pedagogik oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimining joriy etilishi, kommunikativ yondashuvga asoslangan o'quv dasturlarining paydo bo'lishi ham bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ-diskursiv madaniyati konsepsiyasini ishlab chiqish uchun metodologik asos yaratdi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar, multimediali ta'lim vositalari, onlayn muloqot madaniyatining kengayishi pedagogik jarayonda yangi diskurs turlarini shakllantirib, o'qituvchidan zamonaviy kommunikativ kompetensiyalarni talab qilmoqda.

Mazkur omillar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ-diskursiv madaniyatini shakllantirishga kompleks yondashuvni, uning ilmiy-nazariy asoslarini ishlab chiqishni, tarixiy taraqqiyot manbalari va zamonaviy ehtiyojlar nuqtayi nazaridan konseptual modelini yaratishni taqozo etadi. Shu sababli, mazkur konsepsiyaning ijtimoiy-tarixiy shartlarini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham egadir.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi jamiyatning ijtimoiy-tarixiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun kommunikativ-diskursiv madaniyat muhim ahamiyatga ega, chunki ular bolalarning birinchi ta'lim bosqichida muloqot va nutq qobiliyatlarini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi.

Kommunikativ-diskursiv madaniyat – bu o'qituvchining til va muloqot orqali bilimlarni yetkazish, talabalar bilan o'zaro munosabat o'rnatish va ijtimoiy kontekstda nutqni tashkil etish qobiliyatidir.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

Ushbu konsepsiyani ishlab chiqishning ijtimoiy-tarixiy shartlari ta'limning globallashuvi, texnologik o'zgarishlar va milliy madaniy an'analar bilan bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF 5847-son hamda "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi 2020-yil 2-martdagi PF-5953-son farmonlarida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarorlariga asosan, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish kabi dolzarb masalalar qo'yilgan.

"Ta'limning barcha bosqichlariga oid umumiy pedagogik va didaktik talab talaba (yoki o'quvchi)ning dasturiy bilim, tasavvur va ko'nikmalari asosida mustaqil ishlash samaradorligini takomillashtirish, ilmiy fikrlashga, o'quv faniga qiziqishga kuchaytirish, kasbiy bilimlarni chuqurlashtirish, nazariy va amaliy mashg'ulot mobaynida ularning faolligini oshirishdan iboratdir".

Kommunikativ-diskursiv madaniyat o'qituvchining kasbiy faoliyatida til va muloqotni samarali qo'llashga asoslangan. Bu tushuncha kommunikativ (muloqot) va diskursiv (nutqiy jarayonlar) komponentlarni birlashtiradi. Kommunikativ komponent til qoidalari, lug'at boyligi, talaffuz va nutq boyligini o'z ichiga oladi. Diskursiv komponent esa muloqot maqsadlari, kontekstual nutq va strategiyalarni qamrab oladi.

Tadqiqotchilarning fikricha, ushbu madaniyatning asosiy komponentlari quyidagilar: lingvistik (tilni to'g'ri ishlatish), interaktiv (dialog va muhokama), pragmatik (vaziyatga moslashish), sotsio-madaniy (madaniy kontekstda muloqot), emotsional (hissiyotlarni boshqarish) va reflektiv (o'z faoliyatini tahlil qilish Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun bu komponentlar ayniqsa muhim, chunki ular bolalarning nutq va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

O'zbekiston tajribasida, masalan, loyihaviy ta'lim vositasida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ madaniyatini rivojlantirishda didaktik qobiliyatlar, emotsional ta'sir va pedagogik taktikaga urg'u beriladi.

Jahon miqyosida esa, media madaniyati va raqamli texnologiyalar orqali ushbu madaniyat rivojlantiriladi, bu esa talabalar o'rtasida tanqidiy fikrlash va mustaqil o'rganishni kuchaytiradi.

Kommunikativ-diskursiv madaniyat konsepsiyasi O'zbekistonda milliy an'analar va globallashuvga moslashish zarur bo'ldi.1990-yillarda Safa Ochilning ishlarida mustaqillik ruhiyatini shakllantirishda kommunikativ madaniyatning roli ko'rsatilgan.

Vatanimizda milliy-hududiy an'analar (masalan, xalq pedagogikasi, maqollar va ertaklar) orqali ushbu madaniyat shakllantiriladi, bu bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga yordam beradi.

Tarixiy shartlar orasida globallashuv va texnologik inqilob muhim. Masalan, pandemiya davrida masofaviy ta'lim kommunikativ madaniyatni rivojlantirish zaruriyatini oshirdi, ammo qishloq-shahar farqlari va resurs taqchilligi to'siq bo'ldi.

Jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar kommunikativ-diskursiv madaniyat konsepsiyasini ishlab chiqishga ta'sir qiladi. O'zbekistonda demografik o'sish va urbanizatsiya bolalarning ijtimoiy muloqotini oshiradi, ammo madaniy farqlar (polyetnik muhit) muammolar yaratadi. Ta'lim islohtlari, masalan, 2030 yilgacha bo'lgan strategiya, o'qituvchilarning raqamli va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishni taqozo etadi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

Jahon miqyosida, media madaniyati ta'sirida o'qituvchilar media matnlarini tahlil qilish va yaratish qobiliyatlarini rivojlantiradi, bu esa talabalar o'rtasida tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi. Ijtimoiy shartlar orasida gender farqlari va emotsional salomatlik muhim: o'qituvchilarning emotsional komponenti bolalardagi depressiya va anksiyetani kamaytirishga yordam beradi.

O'zbekistonning poletnik jamiyatida milliy an'analar (masalan, Navro'z va Mustaqillik bayramlari) orqali muloqot madaniyati shakllantiriladi, bu esa o'qituvchilar tayyorlashda interkultural kompetentsiyani oshiradi.

Milliy an'analardan foydalanish: xalq o'yinlari (kok-boru, uloq) va folklorni integratsiya qilish orqali sotsio-madaniy komponent kuchaytiriladi. Tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, ushbu yondashuvlar talabalar o'rtasida hamkorlik va hurmatni oshiradi.

Konsepsiyani ishlab chiqishda loyihaviy ta'lim va interaktiv usullar asosiy. Masalan, guruh ishlarida rol o'ynash va simulatsiyalar kommunikativ qobiliyatni rivojlantiradi. Raqamli vositalar (onlayn platformalar va gamifikatsiya) nutq va muloqotni takomillashtiradi.

Amaliy misollar: Boshlang'ich ta'limda "Renaming" va "Davom ettir", "Raqamli qahramon profillari", "Qahramonning ichki monologi", "Asar xaritasi" o'yinlari nutqni rivojlantiradi. Raqamli integratsiya esa, masalan, virtual asboblar (doyra, dutor) orqali madaniy muloqotni kuchaytiradi.

**Xulosa.**

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning kommunikativ-diskursiv madaniyati konsepsiyasini ishlab chiqish ijtimoiy-tarixiy shartlarga asoslanadi. Tarixiy tajriba va zamonaviy islohotlar orqali ushbu konsepsiya ta'lim sifatini oshiradi. Kelgusida ushbu yo'nalishda ko'proq tadqiqotlar zarur.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ-diskursiv madaniyati konsepsiyasini ishlab chiqish masalasi pedagogik fikrning tarixiy rivoji, ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar va zamonaviy ijtimoiy talablar bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, mazkur konsepsiyaning shakllanishiga asos bo'luvchi omillar ko'p qatlamli bo'lib, ular ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy, pedagogik-nazariy va texnologik taraqqiyot bilan belgilanadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida mustaqillikdan keyingi yillarda olib borilgan keng ko'lamli islohotlar, xususan, ta'limni modernizatsiya qilish, pedagogik kadrlar tayyorlashni sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, davlat ta'lim standartlarining yangilanishi kommunikativ kompetensiyani o'qituvchi faoliyatining markaziy mezoni sifatida shakllantirdi. Bu jarayon o'qituvchi faoliyatida muloqot madaniyati, pedagogik diskursni boshqarish, dialogik dasturlarni qurish va kommunikativ strategiyalarni to'g'ri qo'llash kabi ko'nikmalarni rivojlantirish zaruratini tug'dirdi.

Tarixiy jarayonlar tahlili shuni ko'rsatadiki, pedagogik ta'limning ilk bosqichlaridayoq o'qituvchi shaxsining nutqiy va muloqot madaniyati muhim omil sifatida tan olingan. Ammo globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va jamiyatning ochiqligi sharoitida o'qituvchining diskursiv kompetensiyasi yangi mazmun bilan boyidi. Raqamli kommunikatsiya, onlayn muloqot shakllari, multimodal diskurs turlari hozirgi kunda boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy faoliyatida ajralmas tarkibiy qismga aylandi.

Shuningdek, kommunikativ-diskursiv madaniyatni shakllantirishga oid konseptual yondashuvlar evolyutsiyasi taklif etilayotgan konsepsiyaning ilmiy asoslarini belgilab berdi. Pedagogik diskursning tarkibiy qismlari - nutqiy madaniyat, ijtimoiy hamkorlik, pedagogik etika, kommunikativ kompetensiya, muloqot strategiyalari – tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllangan, ammo bugungi kun ehtiyojlari ularni integrativ yondashuv asosida qayta talqin qilishni zarur etmoqda.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishning tarkibiy komponentlari. CyberLeninka. https://cyberleninka.ru/article/n/bo-lajak-boshlang-ich-sinf-o-qituvchilarining-kommunikativ-ko-nikmalarini-rivojlantirishning-tarkibiy-komponentlari

2. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ madaniyatini rivojlantirishda loyihaviy ta’lim vositasining o‘rni. Slib.uz. https://slib.uz/en/article/view?id=11960

3. The Impact of Media Culture on Future Professionals' Training. ERIC. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1340988.pdf

4. Kan-Kalik V.A. Pedagogicheskoe obshchenie. 1987.

5. Communicative and Discursive Practices in the 21st Century. SciELO. http://scielo.sld.cu/pdf/rc/v18n87/1990-8644-rc-18-87-34.pdf

6. A network communicative culture for future teachers. Taylor & Francis. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2331186X.2024.2363678

7. O‘quvchi-yoshlarni tarbiyalashda milliy-hududiy an’analardan foydalanish mexanizmlari. Portfolio.afu.uz. https://portfolio.afu.uz/storage/documents/q9mNOMD54YYjzrMpqedPow1ilu4AE4kEAMJPLiB6.pdf

8. Social and Psychological Characteristics of Adolescents with Deviant Behavior. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/395414525_SOCIAL_AND_PSYCHOLOGICAL_CHARACTERISTICS_OF_ADOLESCENTS_WITH_DEVIANT_BEHAVIOR

9.Increasing Teachers' Intercultural Competences. ScienceDirect. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0742051X2031427X

10.Uzbekistan: Language and Culture. Academia.edu. https://www.academia.edu/122156599/Uzbekistan_language_and_culture_Ozbekiston_til_va_madaniyat

11. Development of Communication Culture in Future Primary Education Teachers. Web of Journals. https://webofjournals.com/index.php/12/article/view/3238

12. Produktiv o‘qish vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish. NamDU. https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/10/29/NamDU-ARM-13890-Produktiv_oqish_vositasida_booshlangich_sinf_oquvch_OXvped1.pdf

13. The Informational Culture of the Future Primary School Teacher. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/336569937_The_Informational_Culture_of_the_Future_Primary_School_Teacher_as_the_Priority_of_the_Quality_Improvement_of_the_Linguistic_Disciplines